

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16\(45\)-194-223](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16(45)-194-223)
УДК 351.851:331.101.262(100-87)

Гаєвська Лариса Анатоліївна,

доктор наук з державного управління, доцент,
заступник начальника управління аналізу й організації
навчальної роботи Національної академії державного
управління при Президентові України.
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1463-9481>
laurabest@uke.net

Побірченко Наталія Семенівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор Державного вищого навчального
закладу ім. Вітелона.
Легніца, Польща.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2125-7713>
pobirchenkonatalia@gmail.com

Шульга Наталія Дмитрівна,

доктор наук з державного управління, доцент,
директор ВСП «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету».
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3422-6983>
ktek2000@ukr.net

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: МІЖНАРОДНИЙ ПОГЛЯД

Анотація. У статті автори звернулися до актуальної теми впливу державної освітньої політики на розвиток людського капіталу, яка розкривається в контексті поглядів зарубіжних дослідників. Зокрема, встановлено, що американські дослідники підкреслювали великий вплив освіти на розвиток людського капіталу, визначивши освіту вирішальним фактором забезпечення продуктивності робочої сили. Подальші дослідження авторів, які підтримували, і які критикували цю теорію, вдосконалювали і розширювали її, виокремивши і такий її аспект, як вплив державної освітньої політики на розвиток людського капіталу. Автори аналізують забезпечення рівноваги між економічним раціоналізмом і моральними цінностями в розвитку людського

капіталу; створення умов для творчості і креативності в діяльності освітніх закладів. Розкрито значення інвестицій як важливої форми впливу на розвиток людського капіталу. На основі здійсненого аналізу акцентовано увагу на тому, що зарубіжні автори наголошують на доцільності формувати таку державну освітню політику, яка б створювала умови для творчості і креативності в діяльності закладів освіти, що позитивно сприяє формуванню і розвитку високоосвічених людей, здатних ефективно діяти у постійно змінюваному світі та адекватно відповідати на непередбачені виклики науково-технічного прогресу. Наголошується, що більшість зарубіжних дослідників вважають, що інвестиції в людський капітал у вигляді фінансування як формальної, так і неформальної освіти, а також професійної підготовки є актуальною проблемою при формуванні та реалізації державної освітньої політики, де головними критеріями повинні бути економічність (витрати мають бути мінімальними, але ефективними); продуктивність (забезпечення співвідношення обсягів освітніх послуг з величиною затрат); результативність (відповідність затрат на освіту і досягнутими конкретними цілями).

Ключові слова: освіта; державна освітня політика; людський капітал; людські ресурси; інвестиції; інноваційний потенціал.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Сучасне суспільство переживає значні зміни в різних сферах свого життя, викликані новими тенденціями розвитку світової економіки та складними кризовими умовами: глобалізація, розвиток нових технологій, демографічна ситуація, хвиля депопуляції, зменшення кількості природних ресурсів, спад виробництва, високий рівень безробіття тощо. Наприклад, з глобалізацією економік стрімко зростає розмір ринків і торгівлі, і на світовій арені активно просуваються нові великі гравці, такі як Китай, Індія та інші. Стрімке економічне зростання у великих країнах з економікою, що розвивається, безумовно, призводить до зростання загального добробуту, в той же час створюючи дуже великі проблеми як для його поширення в країнах, що розвиваються, так і для наслідків інших економік, зокрема, і української. Наприклад, надзвичайно складно буде нашій країні витримати цей конкурентний тиск. Тому ті країни, які не змінюються або повільно реагують на нові виклики, які не інвестують у нові технології, можуть мати серйозні конкурентні втрати. Крім того нові виклики потребують відповідно освічених людей, здатних ефективно працювати в нових умовах,

продувати нові ідеї та впроваджувати їх у життя, уміти ефективно реагувати на зміни науково-технічного прогресу, тобто життя потребує відповідного людського капіталу, а саме: «обсягу наукових знань і практичного досвіду, накопичених у процесі навчання і безпосередньої виробничої діяльності» [20, с. 227].

У цьому контексті зростає роль освіти як важливого чинника розвитку людського капіталу та проведення відповідної державної освітньої політики у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми формування людського капіталу та впливу освіти на його розвиток активно звертаються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Наприклад, нашу увагу привернули дослідження таких українських авторів, як: О. Брацлавська [1], О. Грішнова [3], А. Загорій [4], Л. Зарецька та О. Кулініч [5], Ю. Кузьменко [10], Л. Лавриненко [11], О. Лотиш та Б. Бригадир [12], Н. Носань та С. Назаренко [13], які аналізують роль освіти у формуванні, мотивації, становленні та розвитку людського капіталу.

Група вчених Інституту економіки та прогнозування НАН України у своїй монографії «Україна у вимірі економіки знань» (за ред. В. Гейця) присвятила окремий параграф ролі освіти у формуванні людського капіталу [20]. Такі дослідники як: Ю. Пунда [16], О. Сахненко, І. Сахно [17], І. Смирнова та К. Сімаков [18], В. Чередник [22], Р. Яковенко та Р. Козенко [24] та інші висвітлюють значення інвестування в людський капітал. Н. Ушенко розглядає концептуальні положення інтелектуалізації людського капіталу в умовах розбудови економіки знань в Україні [21]; Е. Прушківська, А. Переверзева досліджують стан, основні проблеми та перспективи розвитку людського капіталу [15]; А. Помаза-Пономаренко розглядає проблему державного управління розвитком людського капіталу у контексті забезпечення соціальної безпеки регіонів України [14].

Серед зарубіжних дослідників до проблеми взаємозв'язку освіти і людського капіталу звертаються Леслі А. Белл (США) [29]; Х. Васкез, Г. Кастро (Коста-Ріка) [58]; Марк Вебб (США), Індіра Кунтуова (Казахстан), Алія Карабаєва (Казахстан) [59]; Луїс Воланте (Канада) і Джо Рітзен (Нідерланди) [44]; Сільвіна Еліас (Аргентина) [36]; Ерік Кантон, Анна Тум-Тайсен і Пітер Фойгт (Європейська Комісія, Люксембург) [33]; Роберт Крокер (Канада) [34]; Інгрід Робейнс (Нідерланди) [52]; Ерік Ханушек і Людгер Весман (США) [39] та інші.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – розглянути проблему визначення ролі державної

освітньої політики у розвитку людського потенціалу з точки зору зарубіжних дослідників та міжнародного досвіду, що може бути корисним і для української державно-управлінської практики.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: проаналізувати праці зарубіжних дослідників та визначити основні підходи до: розуміння ролі освітньої політики у розвитку людського потенціалу; визначення критеріїв та вимог щодо формування державної освітньої політики.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичною основою нашого дослідження стали конструкти та концепції зарубіжних учених у галузі державної освітньої політики та її ролі у розвитку людського капіталу, що дало нам можливість розглянути цю проблему з точки зору зарубіжних дослідників та міжнародного досвіду, розраховуючи на можливість використання компаративного підходу до здійснення української державно-управлінської практики. Це дало нам також можливість проаналізувати велику кількість зарубіжних джерел з метою з'ясування співвідношення вже дослідженого і того, що ми мали дослідити у цій проблемі, побачити, як її розглядають зарубіжні учені, які їх пріоритети, пов'язані з впливом державної освітньої політики на розвиток людського капіталу.

У ході дослідження використано зарубіжну термінологію, що дозволяє збагатити вітчизняні підходи до визначення таких понять, як «людський капітал», «освітня політика держави», «освіта», «управлінський капіталізм», «форми інвестицій» та ін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У ході дослідження було використано відповідні підходи: діалектичний (з'ясовано різні погляди на роль державної політики у розвитку людського капіталу; сутність головних понять тощо); системний (розгляд феномену взаємозалежності державної освітньої політики і розвитку людського капіталу у сукупності взаємозалежних елементів); компаративний (порівняння різних концепцій, поглядів, ідей і суджень з предмету дослідження), синергетичний (аналіз явищ, що виникають у ході спільної дії досліджуваних феноменів) та ін.

Для вивчення ролі державної освітньої політики у розвитку людського капіталу нами використовувалися різні методологічні принципи: детермінізму, послідовності, наступності, об'єктивності,

достовірності тощо та загальнонаукові методи аналізу, компаративної типології, порівняння, узагальнення та класифікації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Знайомлячись з різними науковими джерелами, що стосуються предмету нашого дослідження, ми звернули увагу, що майже всі вони розпочинаються з розгляду теорії людського капіталу, яку у 60-х рр. минулого століття розробили Е. Денісон, Г. Беккер та Т. Шульц. І це закономірно. Саме ці автори вперше, посилаючись на деякі постулати А. Сміта, а також моделі екзогенного зростання Солоу-Свона, сформулювали теорію людського капіталу, яка викликала надзвичайний інтерес. У цей період відбувається переоцінка рушійних сил економіки – людський фактор виходить на перший план. Особливо зростала необхідність пояснення зв'язку між людським капіталом і економічним зростанням, зокрема, тієї частини зростання, яка не обумовлювалася традиційними факторами виробництва (фізичний капітал, праця і земля) [56].

Т. Шульц і Е. Денісон переконували, що проблема економічного зростання полягає не в збільшенні фізичного капіталу, як вважалося до того часу, а в якості робочої сили. Іншими словами, економічне зростання і розвиток залежать, перш за все, не від розширення виробничих потужностей, а від обсягу та ефективності витрат при вдосконаленні робочої сили, як фактора виробництва [53].

Г. Беккер також доводив, що постійне зростання доходів на душу населення в багатьох країнах в ХІХ і ХХ ст. частково було обумовлене розширенням науково-технічних знань, що підвищувало продуктивність праці та інші фактори виробництва. А це у свою чергу підвищувало роль і значення освіти [28]. Зі свого боку, Беккер (1962) визначив людський капітал як суму інвестицій в освіту та підготовку на робочому місці, що призводить до підвищення продуктивності праці. Окрім того, на якість людського капіталу впливають і інші фактори, такі як охорона здоров'я, харчування та освіта, що надало концепції також соціальної перспективи [28].

Автори теорії людського капіталу особливу увагу звертали на важливість інвестицій в людину, зокрема її освіту, підкреслюючи, що інвестиції в освіту є ключовим елементом процесу розвитку людського капіталу. Так, наприклад, запропонований Т. Шульцем метод вимірювання внеску освіти в економічне зростання, привів його до припущення, як це зробив і Е. Денісон, що значна частка темпів зростання виробництва в Сполучених Штатах обумовлена саме інвестиціями в освіту [50].

Таким чином, людський капітал розглядався як форма капіталу в

економічному сенсі, включена в людину і збільшення якої можливо за рахунок інвестицій в освіту людей [58].

На думку відомого англійського дослідника з проблем державної освітньої політики Л. Белла, підхід до політики у сфері освіти на державному рівні, заснований на людському капіталі, виходить з припущення, що освіта та наявність освіченої та кваліфікованої робочої сили приносять користь національній економіці [29].

Аналіз джерел з тематики нашого дослідження показує, що яким би не був рівень підтримки чи критики теорії людського капіталу, більшість авторів підкреслюють тісний зв'язок між цим феноменом і освітньою політикою.

Проблеми розвитку людського капіталу в контексті реалізації освітньої політики держав активно обговорюються в Організації Об'єднаних Націй. Там людський капітал визначається як «здібності, навички, розуміння, установки, цінності, відносини, поведінка, мотиви, ресурси та умови, які дозволяють окремим особам, а також інститутам виконувати свої функції, визначати і досягати своїх цілей розвитку з плином часу» [37]. А розвиток людського потенціалу розглядається як «процес, за допомогою якого окремі особи, групи, організації та інститути підвищують свою здатність: 1) виконувати основні функції, вирішувати проблеми, визначати і досягати мети; і 2) розуміти і задовольняти свої потреби в галузі розвитку в широкому контексті і стійким чином» [57].

ООН розробила свої засади впливу освітньої політики на розвиток людського капіталу, серед яких виокремлюється: 1) сприяння багатосторонньому партнерству в галузі надання знань; 2) сприяння внутрішній мотивації, процесам місцевого навчання та розширенню прав і можливостей громад; 3) розуміння місцевих цінностей, міфів та обрядів; 4) мобілізація місцевих ресурсів; 5) забезпечення громадянської активності через відкрите управління, ефективний голос або належні системи підзвітності; 6) сприяння участі на мікро- та макрорівні; 7) підтримка мереж або спільнот, що генерують/обмінюються знаннями [42]. Одночасно ООН подає пропозиції для вдосконалення політики в галузі освіти відповідно означених вище засад: 1) повна міждисциплінарна взаємодія між викладачами, студентами, науковими спільнотами, розробниками технологій і фірмами; 2) навчання і придбання знань, прив'язаних до місцевих потреб, досвіду знизу вгору, індивідуальних/суспільних цінностей; 3) внутрішньошкільні і позашкільні дискусії про відповідальне громадянство, соціальні норми та етичні цінності; 4) повна взаємодія між системою освіти та місцевими

виробничими секторами; 5) відкритість шкільної системи для проектів або заходів школа-суспільство-сім'я; 6) моделі підзвітності та форми участі в управлінні шкільною системою; 7) відносини між однолітками та асоціаціями [42].

Ще у 1998 р. Амартія Сен, лауреат Нобелівської премії з економіки (професор Гарвардського університету) підтвердив важливість освіти як одного з основних факторів економічного зростання і розвитку країн, зосередивши свій аналіз на поясненні того, що освіта є засобом розширення можливостей людей і що вигоди від освіти виходять далеко за межі виробництва товарів. З цієї точки зору людський капітал розглядався як вираження свободи прийняття економічних, соціальних, політичних і культурних рішень. Освіта підвищує продуктивність людей у виробництві товарів та послуг, а також у створенні доданої до них вартості, тобто вона може підвищити рівень доходу освіченої людини. Але в той же час це дає людині інші переваги, такі як можливість спілкуватися і всебічно розвиватися в інших видах діяльності, які сприяють її благополуччю. «Якщо людина, – зазначає Є. Сен, – покращуючи свою освіту, здоров'я та інші аспекти, може бути більш продуктивною у виробництві товарів, логічно очікувати, що завдяки цим засобам у неї також буде більше можливостей і свободи для розвитку більш високої якості життя» [54, с. 125].

На думку іспанського дослідника О. Авіла-Монтеалегре, це надзвичайно важливо, тому що людина з більш високим рівнем освіти знижує ймовірність безробіття і підвищує рівень свого доходу (рівень заробітної плати), оскільки людина стає більш продуктивним працівником. Таке зниження безробіття зменшує негативні соціальні наслідки, які виникають в економіці, коли безробіття високе. У свою чергу, існують групові ефекти, породжувані рівнем освіти, які підвищують продуктивність праці і приносять користь економіці в цілому [47, с. 6].

Деякі дослідники, взагалі вважають, що правильно побудована освітня політика держави, це не лише турбота про виробничий сектор, якість робочої сили засобами освіти, а також увага до процесу формування цінностей. Така політика може принести разом з підвищенням якості людського потенціалу, ще й соціальні дивіденди. Аргумент, що лежить в основі цього висновку, полягає в тому, що освіта дозволяє гармонізувати соціальні відносини, поліпшувати якість життя і розширювати участь громадян у суспільно-політичному житті, що позитивно позначається на економічному і соціальному зростанні і розвитку країн. Тому освітня політика, яку проводить держава, на думку О. Авіла-Монтеалегре, не може

обмежуватися обслуговуванням лише виробничого сектора, вона також покликана підвищувати її соціальну ефективність [47, с. 6].

Для підтвердження цього аргументу можна подати гіпотезу про фільтр, висунуту Світовим банком в 2012 р., згідно з якою, освіта не тільки розвиває професійні навички і знання, а й впливає на відносини, мотиви і цінності, які в сукупності визначають продуктивність праці людей і їх шанси на працевлаштування. Згідно цієї гіпотези, «освіта забезпечує конкретні знання і розвиває уміння мислення, а також викликає зміни в переконаннях, цінностях і ставленні до роботи і суспільства» [48], [49], [51, с. 53].

Разом з тим, деякі дослідники (С. Агбо [25], А. Хелсі, Х. Лодер, П. Браун і А. Уелс [38], Л. Белл [29] та інші) висловлюють тривогу з приводу збільшення економічного раціоналізму в здійсненні освітньої політики щодо розвитку людського капіталу, коли головна увага приділяється економічним вигодам, а соціальне і моральне підпорядковується економічному і утилітарному.

У цьому контексті зарубіжні дослідники, торкаючись ролі державної освітньої політики у розвитку людського капіталу, часто звертають увагу також на важливості створення умов для творчості, самостійності і гнучкості в діяльності освітніх установ. Зокрема, деякі з них (Н. Лаудер, І. Джейсон & Ф. Вікелей) вважають, що заклади освіти не будуть сприймати охоче ініціативу уряду, наприклад, щодо програм, які формують уміння, компетенції і знання, необхідні для ініціювання і підтримки економічного розвитку. Наприклад, уряд очікує, що вчителі будуть реагувати на винагороди та санкції за впровадження відповідних навчальних програм, і що учні будуть розуміти свої власні інтереси настільки, щоб дотримуватися створених стимулів. Однак, зазначають автори, це ігнорує саму напруженість, що лежить в основі такого типу політики в галузі освіти між тим, що держава може вважати економічно бажаним, і тим, що людина може розглядати як відповідний особистісний розвиток. Тому сумнівно, що люди, здатні впоратися з мінливими викликами життя, повністю будуть зосереджуватися на задоволенні безпосередніх інструментальних потребах держави [43].

На важливість створення умов для пошуку і прояву творчості освітніх установ у формуванні людського капіталу звертали увагу М. Боттери [35], М. Бассей [26], Х. Беаре [27] та інші.

Так, М. Боттери застерігав, що там, де державна освітня політика не сприяє створенню атмосфери творчості та ініціативи в освітніх закладах, де існує негнучкість в освітніх системах, ці навчальні інституції і освітні системи не можуть у повній мірі виховувати і формувати у своїх учнів

готовність до швидких і великих змін, здатність творчо, креативно і незалежно мислити; не можуть генерувати творчий потенціал і гнучкість, необхідні для того, щоб впоратися з такими силами тощо [30].

На думку Л. Белла, «освіта – це щось більше, ніж виробництво людського капіталу. Йдеться про цінності і переконання, етику, соціальну справедливість і саму природу суспільства як зараз, так і в майбутньому». І тому важливо це враховувати процесі реалізації державної освітньої політики з метою ефективного впливу на розвиток людського капіталу [29, с. 47–48].

Наступним важливим напрямом здійснення державної освітньої політики, на якому б ми хотіли зосередити увагу, є інвестиційна стратегія, де освіта розглядається як інвестиція в людський капітал, яка має, крім «прямих вигод для освіченої людини, також і зовнішні вигоди для суспільства в цілому» [29].

Важливість цієї тези знаходить своє відображення у зростаючому визнанні з початку 1960-х років того факту, що інвестиції як у формальну, так і в неформальну освіту, а також професійну підготовку забезпечують і зміцнюють уміння, компетенції, знання, відносини і мотивацію, необхідні для розвитку людського капіталу, що позитивно відбивається на економічному і соціальному розвитку. Тому для більшості країн, міжнародних організацій та інституцій ця проблема стала надзвичайно актуальною при формуванні та реалізації освітньої політики.

Наприклад, уже більше двадцяти років Світовий банк надає кредити на освіту в країнах, що розвиваються, і накопичується досвід в області розробки політики в галузі освіти і розробки окремих проектів. Так, з 1962 року Світовий банк інвестував понад 5 мільярдів доларів у близько 260 освітніх проектів у більш ніж 90 країнах. Ці інвестиції допомогли забезпечити в цілому 3 мільйони місць в школах, коледжах або університетах в більш ніж 20 000 навчальних закладах [50, с. 4].

Однак багато країн, що розвиваються, розчарувалися в політиці щодо розвитку економічної цінності освіти, оскільки нестача кваліфікованих кадрів в 1960-і роки змінилася зростаючим безробіттям серед освічених людей, а злидні і величезні відмінності у багатстві і можливостях зберігаються, незважаючи на величезні витрати на освіту.

Такі та подібні проблеми не тільки підкреслюють важливість інвестицій в освіту, а й демонструють складність розробки освітньої політики та інвестиційних стратегій, спрямованих на максимальний внесок у зусилля будь-якої країни для розвитку людського капіталу.

Варто зазначити, що надзвичайно важливо проводити таку державну

освітню політику, яка б забезпечувала ефективне використання коштів, що інвестуються в освіту, а одночасно забезпечувала б і ефективність означеної політики. Для цього потрібний постійний аналіз і моніторинг досягнутих результатів з відповідним набором показників. До таких показників І. Каленюк пропонує зараховувати: комплекс показників вихідних ресурсів (матеріальні, людські та фінансові ресурси), навчального процесу (тривалість, динаміка, інтенсивність здійснення процесу навчання), випуску (результат процесу навчання), кінцевих результатів (вартісні, затратно-вартісні показники та показники, що характеризують інші важливі результати – екстерналії [8].

Освіта являє собою як споживання, так і інвестиції. З одного боку, вона цінується за свої безпосередні вигоди, але, з іншого, вона допомагає створювати доходи у майбутньому, надаючи освіченим працівникам навички та знання, які дозволяють їм збільшити свій виробничий потенціал і, таким чином, отримувати більш високі доходи. Це означає, що така політика держави щодо інвестицій в освіту може впливати на справедливий розподіл майбутніх доходів, а наслідки інвестицій в освіту є надзвичайно важливі для економічного зростання [50, с. 14].

Так, наприклад, професор Кембріджського університету Р. Марріс, відомий своєю теорією «управлінського капіталізму», вивчивши дані шістдесяти шести країн, що розвиваються, дійшов висновку, що освіта не лише сильно впливає на економічне зростання, але й що загальні інвестиції мають менший вплив на темпи зростання, якщо вони не підтримуються інвестиціями в освіту [45].

Серед вчених економістів можна зустріти і скептичні думки з цього приводу (М. Боумен і К. Андерсон [32], М. Кейсер [40], Дж. Кіллін, Р. Тертон, В. Даймонд, О. Донсон і М. Вах [41], Д. Міддлвуд і Я. Еббот [46], М. Бовл [29], С. Боулз і Г. Гінтіс [31] та інші.

Наприклад, американські дослідники С. Боулз і Г. Гінтіс стверджують, що політика в галузі освіти щодо розвитку людського капіталу відображає потреби економіки у відповідних працівниках з відповідними умінями і компетенціями і в той же час ілюструє роль держави в забезпеченні наявності такої робочої сили. Ці потреби, однак, можуть не точно відобразити фактичну їх необхідність, і які, як правило, занадто динамічні, щоб точно можна було б їх передбачити. Навіть якщо такі прогнози можливо зробити, часто буває, що освітній процес є занадто негнучким, щоб забезпечити робочу силу з точним балансом необхідних умінь і здібностей. Таким чином, взаємозв'язок між освітньою політикою держави і її впливом на людський капітал має свої обмеження, що ставить під

сумнів ефективність підходу людського капіталу до освіти як достатньої легітимації для структурування освітнього процесу в більшості суспільств. Тому на рівні соціально-політичного середовища питання про те, якою мірою фундаментальні положення теорії людського капіталу відносяться до освітнього процесу, залишається відкритим. Тому автори далеко не впевнені, що існує економічна вигода від додаткових або специфічних форм інвестицій в освіту або що освіта дійсно вносить значний внесок в економічне зростання і розвиток [31].

Такої думки дотримується і група англійських та французьких учених (Дж. Кіллін, Р. Тертон, В. Даймонд, О. Донсон і М. Вах), які вважають, що відносно успішні економіки можуть робити великі інвестиції в освіту свого населення, вимірювані тривалістю і рівнем шкільної освіти і професійної підготовки, але це може, принаймні частково, бути результатом, а не причиною економічного успіху [41, с. 99].

Однак іншу думку мають грецькі дослідники Г. Псахаропулос і М. Вудхолл, які зазначають, що той факт, коли багаті країни мають більш високий рівень грамотності і витрачають на освіту більше, ніж бідні країни, може означати, що освіта допомагає країнам стати багатими, або це може означати, що багаті країни можуть дозволити собі витратити більше на освіту [50, с. 14].

Як зазначають Г. Псахаропулос і М. Вудхолл, витрати на освіту слід розглядати як продуктивні інвестиції, а не чисте споживання. Однак, якщо уряди хочуть максимізувати зростання, вони повинні знати, як інвестиції в освіту співвідносяться з іншими формами інвестицій-особливо з інвестиціями в фізичний капітал і соціальну інфраструктуру-і які форми інвестицій в освіту дають найбільшу віддачу. Іншими словами, інвестиції в освіту повинні оцінюватися з точки зору альтернативних витрат і взаємозв'язку між витратами і очікуваними вигодами [50, с. 22].

Що стосується ефективності інвестицій в освіту, то необхідно вибудовувати порівняння вартості інвестицій з прибутком, який вони приносять. При цьому використовується аналіз «витрати – вигоди», порівнюються витрати і вигоди від освіти. Проводячи оцінювання витрат на освіту, враховуються не тільки безпосередні витрати, а й так звані втрачені заробітки, тобто заробітки, що губляться людиною через те, що вона не працює, тобто відбувається свого роду вартість втрачених можливостей (opportunity cost) [23, с. 256].

Тому, визначаючи обсяг ресурсів, що їх країна має витратити на освіту, під час формування державної освітньої політики дослідники пропонують дотримуватися таких основних положень:

1. Рівень витрат має бути *адекватним* для досягнення цілей будь-якого сектору освіти та визначених більш широких національних цілей з урахуванням обмежень національних ресурсів.

2. Рівні витрат мають бути *стійкими*. Нестійкі збільшення рівнів витрат на освіту знижують ефективність і перешкоджають доступу населення до якісної освіти. Витрати повинні бути стійкими протягом тривалого часу для того, щоб політика у галузі освіти дала результати і мала довготривалий ефект.

3. Виділення додаткових ресурсів на освіту не може розглядатися як заміна ефективності – дієвої мети, що разом із рівністю повинна завжди бути визначеним пріоритетом [9, с. 31–32].

Оцінка ефективності, раціональності витрат на освіту має здійснюватися на основі таких критеріїв, як економність, продуктивність і результативність. Згідно критерію економності витрати мають бути мінімальними. Продуктивність визначається як співвідношення обсягів послуг з величиною затрат на їх надання. Результативність свідчить про відповідність затрат і досягнутих результатів конкретним цілям. Якщо під час оцінки продуктивності увага концентрується на окупності витрат, то аналіз результативності базується на мірі адекватності одержаних результатів певним потребам суспільства [19, с. 349].

Звернемося, наприклад, до поточного стану державної освітньої політики України щодо інвестицій в освіту, найбільш вагома відмінність якої полягає у значно нижчих, ніж у розвинутих країнах, абсолютних показниках фінансування.

Згідно із статтею 78 Закону України «Про освіту» держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7% валового внутрішнього продукту. Однак виділені обсяги видатків жодного разу цим гарантіям не відповідали: у 2016 році вони становили 5,4%, у 2017 році – 6,9%, у 2018 році – 6,1%, на 2019 рік їх затверджено на рівні 5,8% ВВП. Аналогічною була ситуація з дотриманням норми фінансування за попереднім законом – за 26 років його дії жодного разу фінансування не досягало 10% ВВП. В умовах збільшення у 2019 році прогнозного обсягу ВВП на 21,53% зростання освітніх видатків передбачено лише на 11% [6].

Абсолютні обсяги ВВП України є значно нижчими, ніж відповідні показники європейських країн зі співмірною кількістю населення. Наприклад, від Польщі – менші приблизно у два рази, від Іспанії, яка має практично однакову з Україною кількість населення, – у чотири рази. При цьому понад 90% державних інвестицій в галузь освіти в Україні спрямовується на утримання – заробітну плату, сплату комунальних

послуг, харчування та ін., тобто переважна частина коштів, що витрачаються на систему освіти, йде на підтримання поточного стану, а не на розвиток [2].

У країнах Організації економічного співробітництва і розвитку 83% усіх коштів на освіту надходять із загальнодержавних та місцевих бюджетів. Щодо вищої освіти, приватні витрати становлять значно більший відсоток, однак і тут вони значно поступаються за обсягами державним і становили в середньому 31% [35, с. 24].

Слід зауважити, що приватні інвестиції в систему вищої освіти у розвинутих країнах не обмежуються безпосередньою платою за навчання. Суттєві надходження ЗВО отримують у вигляді різноманітних пожертв від благодійників та як оплату за здійснювані для приватних компаній наукові дослідження і прикладні розробки. У свою чергу, розвинуті системи студентського кредитування дають змогу громадянам оплачувати навчання протягом тривалого періоду після його закінчення, перекладаючи витрати на банківські системи відповідних країн. Частка приватного фінансування вищої освіти є більшою у країнах, де таку освіту має більшість громадян. Крім того, поступове зростання частки приватного фінансування освіти (особливо це стосується ЗВО) у розвинутих країнах не відбувається за рахунок скорочення державного фінансування: обсяги і державного, і приватного фінансування постійно зростають, проте зростання приватного фінансування має вищі темпи [7].

Саме в економічній царині спостерігається одна з визначальних тенденцій державної освітньої політики, яка полягає у постійному швидкому зростанні освітніх бюджетів упродовж останніх 15 років. Загальний обсяг світового ринку освітніх послуг у 2012 р. становив понад 4,4 трлн доларів, тоді як у 2000 р. – 2,3 трлн доларів. Згідно з прогнозами фахівців, які передбачають збереження і навіть підвищення високих поточних темпів зростання світового освітнього ринку, у 2017 р. його обсяг перевищував 6,3 трлн доларів, при цьому найбільші обсяги зростання фінансування припадуть на вищу освіту та державну і корпоративну освіту протягом життя [55].

Заслугує на увагу той факт, що на зростання інвестицій в освітню галузь безпосередньо не вплинула світова фінансово-економічна криза. Почасти це пояснюється обраною урядами переважної частини розвинутих країн стратегією щодо додаткового фінансування своїх економік і стимулювання в такий спосіб споживчого попиту, а почасті – прагненням громадян забезпечити своїх дітей за допомогою вищої освіти кращими шансами на отримання гідної роботи. У тих країнах і тих

сегментах освіти, де державне фінансування все ж таки скорочується, воно компенсується за рахунок приватного інвестування, в тому числі плати за навчання. Громадяни розвинутих країн, незважаючи на окремі протести, загалом поки що погоджуються сплачувати більше за одержання вищої освіти. Також серед причин високих темпів зростання глобальної системи освіти фахівці називають збільшення кількості дорослих, які здобувають додаткову освіту в різних формах, та стрімке впровадження інформаційних технологій у навчальний процес (дистанційні курси, електронні підручники, навчальні програми, системи електронного управління навчанням тощо) [7].

На думку Л. Белла, освіта стала товаром, споживачем якого є як індивід, так і держава, причому індивід прагне до максимізації особистої вигоди, а держава-до максимізації економічного зростання і розвитку. Цей акцент на людському капіталі в освітній політиці заснований на припущенні, що освіта є найбільш ефективним шляхом до економічного добробуту для будь-якого суспільства через розвиток навичок його населення. Отже, освіта розглядається як продуктивна інвестиція, а не як щось внутрішньо цінне саме по собі [29].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що проблема визначення ролі державної освітньої політики в розвитку людського капіталу широко обговорюється і дискутується в міжнародному науковому колі.

Одними з перших звернулися до цієї проблеми американські дослідники Т. Шульц, Е. Денісон, Т. Беккер, які підкреслювали великий вплив освіти на розвиток людського капіталу, визначивши освіту вирішальним фактором забезпечення продуктивності робочої сили. Подальші дослідження авторів, які підтримували, і які критикували цю теорію, вдосконалювали і розширювали її, виокремивши і такий її аспект, як вплив державної освітньої політики на розвиток людського капіталу. Встановлено, що прихильники цього підходу (А. Сен (США), О. Авілла-Монтеалегре (Іспанія), Р. Міллер (Німеччина), Г. Псахаропулос і М. Вудхолл (Греція), Л. Белл (Англія та ін.) вважають за необхідне будувати державну освітню політику таким чином, щоб забезпечити рівновагу між економічним раціоналізмом і моральними цінностями в розвитку людського капіталу з метою уникнення спрощеного підходу до вирішення складних проблем соціально-економічного розвитку та не допущення

маргіналізації етичних аспектів освіти.

З'ясовано, що наукова зарубіжна думка вважає за доцільне формувати таку державну освітню політику, яка б створювала умови для творчості і креативності в діяльності закладів освіти, що позитивно сприяє формуванню і розвитку високоосвічених людей, здатних ефективно діяти у постійно змінюваному світі та адекватно відповідати на непередбачені виклики науково-технічного прогресу, що, у свою чергу, впливає на розвиток людського капіталу, стимулюючи інноваційний потенціал людських ресурсів, знаходячи своє відображення в нових технологіях, процесах і результатах розвитку науки та впровадженню нових технологій.

Здійснений аналіз показав, що більшість зарубіжних дослідників вважають, що інвестиції в людський капітал у вигляді фінансування як формальної, так і неформальної освіти, а також професійної підготовки є актуальною проблемою при формуванні та реалізації державної освітньої політики, де головними критеріями повинні бути економічність (витрати мають бути мінімальними, але ефективними); продуктивність (забезпечення співвідношення обсягів освітніх послуг з величиною затрат); результативність (відповідність затрат на освіту і досягнутими конкретними цілями). Звичайно, наш аналіз обмежився кількома важливими напрямками державної освітньої політики, спрямованої на розвиток людського капіталу.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть торкатися таких проблем, як підвищення якості освіти, що сприятиме більш високій продуктивності людського капіталу і ролі освітньої політики держави в стимулюванні потенціалу людських ресурсів; сприяння державної освітньої політики в створенні умов для поширення і передачі знань, необхідних для розуміння і обробки нової інформації та успішного впровадження нових технологій тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] О. Брацлавська, «Освіта як структуроутворювальний елемент людського капіталу США», *Журнал європейської економіки*, Т. 9, № 3, с. 261–269, 2010. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/20914>
- [2] «Витрати на освіту», *Research & Branding Group*. 2 березня, 2012 р. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324/>
- [3] О. А. Грішнова, «Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку»,

Соціально-трудові відносини: теорія та практика, № 1, с. 34, 2014. [Електронний ресурс].

Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_1_5

- [4] А. М. Загорій, «Освіта як фактор формування людського капіталу», *Економічний вісник Донбасу*, № 2, с. 40–43, 2010. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/xmlui/handle/123456789/23927>
- [5] Л. М. Зарецька, О. А. Кулініч, «Роль освіти в економічному розвитку», *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*, Вип. 2, с. 197–207, 2014. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/851/1/22.pdf>
- [6] Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки: парламентські слухання (10 квіт. 2019 р.). *Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта»*. Київ. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6016>
- [7] А. Ю. Іщенко, Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
- [8] І. С. Каленюк, «Економічна природа та особливості розвитку освітнього потенціалу України», автореф. дис. д-ра наук: 08.01.01. Київ, 2002. 27 с.
- [9] С. Ф. Клепко, «Економіка освіти з точки зору філософії освіти. Економіка освіти і освітня діяльність», на *Всеукр. семінару (8 груд. 2006 р.)*. Полтава: ПОІППО, 2006, с. 28–37.
- [10] Ю. В. Кузьменко, «Вплив процесу модернізації освіти України на розвиток людського капіталу», *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки*, Вип. 108.1, 2013. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_22
- [11] Л. М. Лавриненко, «Освіта як чинник соціально-економічного розвитку держави». *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки: на V Міжнар. наук.-практ. конф. (2–3 листоп. 2017 р.)*. Житомир, 2017, с. 143–152. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/konferentsiya-ep.pdf>
- [12] О. Я. Лотиш, Б. В. Бригадир, «Вплив освітньої складової на розвиток людського капіталу в Україні», *Інфраструктура ринку*, Вип. 40, с. 344–351, 2020. [Електронний ресурс].
Доступно: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/40_2020_ukr/61.pdf
- [13] Н. Носань, С. Назаренко, «Формування комплексної моделі розвитку

людського капіталу України», *Збірник наукових праць Черкаського держ. технологіч. ун-ту. Серія: Економічні науки*, Вип. 39(2), с. 5–11, 2015. [Електронний ресурс].

Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2015_39%282%29_3

- [14] А. Л. Помаза-Пономаренко, «Державне управління людським і соціальним потенціалом як основа розвитку та безпеки регіонів», *Держава та регіони. Серія: Державне управління*, № 2(54), с. 18–23, 2016. [Електронний ресурс].

Доступно: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/3113>

- [15] Е. В. Прушківська, А. В. Переверзева, «Людський капітал: проблеми та перспективи», *Економічний вісник Нац. гірничого ун-ту*, № 3, с. 17–24, 2007. [Електронний ресурс].

Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2007_3_5

- [16] Ю. В. Пунда, «Освіта – головна інвестиція в розвиток людського капіталу сектору безпеки і оборони України», *Наука і оборона*, № 1, 2018. [Електронний ресурс].

Доступно: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176634>

- [17] О. І. Сахненко, І. В. Сахно, «Інвестування у розвиток людини як пріоритетний напрям формування та управління людським капіталом», *Інвестиції: практика та досвід. Економічна наука*, № 11, с. 50–55, 2019. [Електронний ресурс].

Доступно: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2019/11.pdf

- [18] І. І. Смирнова, К. І. Сімаков, «Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації», *Економічний вісник Донбасу*, № 1(55), с. 151–156, 2019. [Електронний ресурс].

Доступно: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/151392>

- [19] А. О. Труфен, «Критерії ефективності видатків на освіту», *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*, Вип. 7(25), ч. 3, с. 348–354, 2010.

- [20] *Україна у вимірі економічних знань / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця*. Київ: Основа, 2006, 592 с.

- [21] Н. В. Ушенко, «Освітні потреби в умовах розбудови економіки знань», *Вісник Чернігівського держ. технологіч. ун-ту. Серія: Економічні науки*, № 4, с. 22–31, 2013. [Електронний ресурс].

Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_4_4

- [22] В. А. Чередник, «Інвестиції в людський капітал як чинник економічного розвитку», *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія: Економіка і менеджмент*, Вип. 19, с. 134–137, 2016. [Електронний ресурс].

Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_19_30

- [23] Н. Д. Шульга, «Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України», дис. д-ра наук: 25.00.01. Київ, 2018, 525 с.
- [24] Р. В. Яковенко Р. О. Козенко, «Проблеми та перспективи розвитку людського капіталу», *Наукові праці Кіровоградського нац. техніч. ун-ту. Економічні науки*, Вип. 17, с. 438–446, 2010. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2010_17_69
- [25] S. Agbo, «The Dialectics of Education for Modernization and the African Diaspora: unstated features of the University as a vehicle for national development in Africa»: *Paper presented at Athens Institute for Education and Research 6th International Conference on Education (Athens, May 21–23, 2004)*. Athens, 2004.
- [26] M. Bassey, «The folly of the global phenomenon of economic competitiveness as the rationale for educational development», *Research Intelligence*, 76(July), p. 30–36, 2001.
- [27] H. Beare, *Creating the future school: Student outcomes and the reform of education*. London: Routledge Falmer, 2001.
- [28] G. Becker, «Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis», *Journal of Political Economy*, 70(5), p. 9–49, 1962. [Online]. Available: <https://www.nber.org/books-and-chapters/investment-human-beings/investment-human-capital-theoretical-analysis>
- [29] L. A. Bell, «Education Policy: Development and Enactment – The Case of Human Capital», *Handbook of Education Policy Studies*; G. Fan, T. Popkewitz, Eds. Springer, Singapore, 2020. [Online]. Available: https://doi.org/10.1007/978-981-13-8347-2_2
- [30] M. Bottery, «Education and globalization: Redefining the role of the educational professional», *University of Hull: Inaugural Professorial Lecture*. 2004.
- [31] S. Bowles & H. Gintis, «Schooling in Capitalist America Revisited», *Sociology of Education*, Vol. 75, № 1, p. 1–18, 2002.
- [32] M. J. Bowman, C. A. Anderson, Concerning the Role of Education in Development. *Economics of Education*. UNESCO. Paris, 1968, p. 113–134.
- [33] Erik Canton, Anna Thum-Thysen and Peter Voigt, *Economists' Musings on Human Capital Investment: How Efficient is Public Spending on Education in EU Member States?* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. [Online]. Available: https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/economists-musings-human-capital-investment-how-efficient-public-spending-education-eu-member-states_en
- [34] R. Crocker, «Human Capital Development and Education. Skills and

Knowledge for Canada's Future: Seven Perspectives Towards an Integrated Approach to Human Capital Development», *Canadian Policy Research Networks*. 2006. 46 p. [Online].

Available: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.501.1445&rep=rep1&type=pdf>

- [35] *Education at a Glance 2011. OECD indicators*. Paris: OECD Publishing, 2015, 232 p.
- [36] C. Elías, «Capital humano, calidad educativa y crecimiento económico», *Estudios Económicos*, Vol. 21, № 42, p. 41–72, 2004. [Online]. Available: http://bibliotecadigital.uns.edu.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2525-12952004001100002&lng=pt&nrm=iso
- [37] S. Fukuda-Parr, R. Hill, *The Network Age: Creating New Models for Technical Cooperation, op. cit. Capacity for Development* / S. Fukuda-Parr, C. Lopes, K. Malik, Eds. 2002, p. 185–202. [Online]. Available: <http://sakikofukudaparr.net/wp-content/uploads/2016/06/The-Network-Age-Creating-new-models-of-technical-cooperation.pdf>
- [38] A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown & A. S. Wells, *Educational, culture, economy, society*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- [39] Eric A. Hanushek, Ludger Woessmann, *The Role of Education Quality for Economic Growth. Policy Research Working Paper*. World Bank, Washington, 2007, No 4122. [Online]. Available: <http://hanushek.stanford.edu/sites/default/files/publications/Hanushek%2BWoesman%202007%20Education%20Quality%20and%20Economic%20Growth.pdf>
- [40] M. Kaser, «Education and Economic Progress: Experience in Industrialized Market Economies», *The Economics of Education Proceedings of a Conference of the International Economic Association*; E. A. G. Robinson and J. Vaizey, Eds. New York: St. Martin's Press, 1966.
- [41] J. Killeen, R. Turton, W. Diamond, O. Dosnon & M. Wach, «Educational policy and the labour market: Subjective aspects of human capital», *Journal of Educational Policy*, 14(2), p. 99–116, 1999.
- [42] D. Lanzi, «Capabilities, Human Capital and Education», *The Journal of Socio-Economics*, 36, p. 424–435, 2007. [Online]. Available: <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/18549.pdf>
- [43] H. Lauder, I. Jamieson & F. Wikeley, *Models of effective schools: limits and capabilities. School effectiveness for whom? Challenges to the school effectiveness and improvement movements* / R. Slee, G. Weiner & S. Tomlinson, Eds. London: Falmer Press, 1998.
- [44] Volante Louis, Ritzen Jo, «The European Union, education governance and international education surveys», *Policy Futures in Education*, Vol. 14(7),

- p. 988–1004, 2016. [Online].
Available: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1478210316652009>
- [45] R. Marris, *Economic Growth in Cross Section*. Birbeck College, Department of Economics. 1982.
- [46] David Middlewood and Ian Abbott, *Developing a culture for sustainability in educational organizations. Building for a Sustainable Future in Our Schools: Brick by Brick* / R. Papa and A. Saiti, Eds. Springer International Publishing, p. 135–150, 2017. [Online]. Available: <http://wrap.warwick.ac.uk/84715/>
- [47] O. Á. Montealegre, *Desigualdad, educación y crecimiento económico: Tesis para obtener el título de magíster en economía*. 2009, 28 p. [Online]. Available: [https://www.academia.edu/7523258/DESIGUALDAD EDUCACIÓN Y CRECIMIENTO ECONÓMICO](https://www.academia.edu/7523258/DESIGUALDAD_EDUCACION_Y_CRECIMIENTO_ECONOMICO)
- [48] A. B. Mosquera, «La educación y su efecto en la formación de capital humano y en el desarrollo económico de los países», *Apuntes del CENES*, Vol. 30, № 51, p. 45–59, 2011. [Online]. Available: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3724527>
- [49] *Organisation for Economic Cooperation and Development. Education at a Glance. OECD Indicators*. Paris, 2015, 568 p. [Online]. Available: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/eag-2015-en.pdf?expires=1613062923&id=id&accname=guest&checksum=960DCEC517F519A0E0510A3EF5B273A3>
- [50] G. Psacharopoulos, M. Woodhall, *Education for Development: An Analysis of Investment Choices*. Oxford University Press, 1985, 348 p. [Online]. Available: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.102.1.8923&rep=rep1&type=pdf>
- [51] *Reviews of National Policies for Education: Tertiary Education in Colombia*. OECD Publishing, 2012, 320 p. [Online]. Available: https://www.oecd-ilibrary.org/education/reviews-of-national-policies-for-education-tertiary-education-in-colombia-2012_9789264180697-en
- [52] I. Robeyns, «Three models of education: rights, capabilities and human capital», *Theory and Research in Education*, Vol. 4, Issue 1, p. 69–84, 2006. [Online]. Available: <http://www.masterhdfs.org/masterHDFS/wp-content/uploads/2014/05/Three-models-of-education.-Robeyns1.pdf>
- [53] T. Schultz, «Investing in people», *The economics of population quality*. University of Chicago Press, 1981, 173 p.
- [54] *SEN, Amartya. Desarrollo y Libertad*. Bogotá: Planeta, 2012, 440 p.
- [55] V. Strauss, «Global education market reaches \$ 4.4 trillion – and is growing», *The Washington Post*, February 9, 2013. [Online].

Available: <http://www.washingtonpost.com/blogs/answer-sheet/wp/2013/02/09/global-education-market-reaches-4-4-trillion-and-is-growing/>

- [56] M. Terrones, C. Calderón, *Educación, capital humano y crecimiento económico: El caso de América Latina*. [Online].
Available: <http://grade.org.pe/upload/publicaciones/archivo/download/pubs/NPD/NPD09-2.pdf>
- [57] UNDP. 1997. *Human Development Report 1997: Human Development to Eradicate Poverty*. [Online].
Available: <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1997>
- [58] J. F. S. Vásquez, G. H. Castro, «Crítica a la teoría del capital humano, educación y desarrollo socioeconómico», *Revista Ensayos Pedagógicos*, Vol. XIII, N^o2, 2018. Julio-diciembre. [Online].
Available: <https://www.revistas.una.ac.cr/index.php/ensayospedagogicos/article/view/11329/14494>
- [59] Mark Webb, Indira Kuntuova, Aliya Karabayeva, «The role of education in realising youths' human capital: social philosophical analysis», *Ensaio: aval. pol. públ. Educ. Rio de Janeiro*, V. 26, N. 100, jul./set., p. 968–985, 2018. [Online].
Available: <https://www.scielo.br/pdf/ensaio/v26n100/1809-4465-ensaio-26-100-0968.pdf>

ROLE OF STATE EDUCATIONAL POLICY IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL: INTERNATIONAL VIEW

Larysa Gaievska,

Doctor of Science in Public Administration, associate professor,
deputy head of the Department for Analysis and
Organization of Academic Work of the
National Academy of Public Administration
under the President of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1463-9481>
laurabest@uke.net

Nataliia Pobirchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
professor of the State Higher Vocational School named after Vitelon.
Legnica, Poland.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2125-7713>
pobirchenkonatalia@gmail.com

Nataliia Shulga,

Doctor of Science in Public Administration, associate professor,
director of Separate Structural Subdivision
«Kyiv Transport and Economic Vocational College
of the National Transport University».
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3422-6983>
ktek2000@ukr.net

Abstract. In the article, the authors touched on relevant topic of the impact of state educational policy on the development of human capital, which is revealed in the context of opinions of foreign researchers. In particular, it was found that American researchers emphasized the great impact of education on the development of human capital, determining education as a crucial factor in ensuring labor productivity. Further research by authors who supported and criticized this theory improved and expanded it, highlighting such an aspect as the impact of state educational policy on the development of human capital. The authors analyze the balance between economic rationalism and moral values in the development of human capital; creation of conditions for creativity in the activities of educational institutions. The importance of investment as an important form of impact on the development of human capital is revealed. Based on this analysis, the attention is focused on the fact that foreign authors emphasize the expediency of forming such a state educational policy that would create conditions for creativity in the activities of educational institutions that positively contributes to the formation and development of highly educated people who are able to act effectively in a constantly changing world and adequately respond to the unforeseen challenges of scientific and technological progress. It is noted that most foreign researchers believe that investment in human capital in the form of financing both formal and informal education, as well as vocational training is an urgent problem when forming and implementing state educational policy, where the main criteria should be efficiency (costs should be minimal, but effective); productivity (ratio of educational services to the amount of costs); performance (matching the education costs and achieved specific goals).

Keywords: education; state educational policy; human capital; human resources; investment; innovation potential.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ВЗГЛЯД

Гаевская Лариса Анатольевна,

доктор наук по государственному управлению, доцент,
заместитель начальника управления анализа и организации
учебной работы Национальной академии государственного
управления при Президенте Украины.

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1463-9481>

laurabest@uke.net

Побирченко Наталья Семеновна,

доктор педагогических наук, профессор,
профессор Государственного высшего
учебного заведения им. Вителона.

Легница, Польша.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2125-7713>

pobirchenkonatalia@gmail.com

Шульга Наталья Дмитриевна,

доктор наук по государственному управлению, доцент,
директор ОСП «Киевский транспортно-экономический
профессиональный колледж

Национального транспортного университета».

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3422-6983>

ktek2000@ukr.net

Аннотация. В статье авторы обратились к актуальной теме влияния государственной образовательной политики на развитие человеческого капитала, которая раскрывается в контексте взглядов зарубежных исследователей. В частности, установлено, что американские исследователи подчеркивали большое влияние образования на развитие человеческого капитала, определив образование решающим фактором обеспечения производительности рабочей силы. Дальнейшие исследования авторов, которые поддерживали, и которые критиковали эту теорию, совершенствовали и расширяли ее, сопоставил и такой аспект, как влияние государственной образовательной политики на развитие человеческого капитала. Авторы анализируют обеспечения равновесия между экономическим рационализмом и нравственными ценностями в развитии человеческого капитала; создание условий для творчества и креативности в деятельности образовательных

учреждений. Раскрыто значение инвестиций как важной формы воздействия на развитие человеческого капитала. На основе осуществленного анализа акцентировано внимание на том, что зарубежные авторы отмечают целесообразность формировать такую государственную образовательную политику, которая бы создавала условия для творчества и креативности в деятельности учреждений образования, положительно способствует формированию и развитию высокообразованных людей, способных эффективно действовать в постоянно изменяющемся мире и адекватно отвечать на непредвиденные вызовы научно-технического прогресса. Отмечается, что большинство зарубежных исследователей считают, что инвестиции в человеческий капитал в виде финансирования как формальной, так и неформального образования, а также профессиональной подготовки является актуальной проблемой при формировании и реализации государственной образовательной политики, где главными критериями должны быть экономичность (расходы должны быть минимальными, но эффективными) производительность (обеспечение соотношения объемов образовательных услуг по величине затрат); результативность (соответствие затрат на образование и достигнутыми конкретными целями).

Ключевые слова: образование; государственная образовательная политика; человеческий капитал; человеческие ресурсы; инвестиции; инновационный потенциал.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] O. Bratslavska, «Osvita yak strukturoutvoriuvalnyi element liudskoho kapitalu SShA», Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky, T. 9, № 3, s. 261–269, 2010. [[Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/20914>
- [2] «Vytraty na osvitu», Research & Branding Group. 2 bereznia, 2012 r. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324/>
- [3] O. A. Hrishnova, «Liudskiy, intelektualnyi i sotsialnyi kapital Ukrainy: sutnist, vzaiemozviazok, otsinka, napriamy rozvytku», Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka, № 1, s. 34, 2014. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtpp_2014_1_5
- [4] A. M. Zahorii, «Osvita yak faktor formuvannia liudskoho kapitalu», Ekonomichnyi visnyk Donbasu, № 2, s. 40–43, 2010. [Elektronnyi resurs].

- Dostupno: <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/handle/123456789/23927>
- [5] L. M. Zaretska, O. A. Kulinich, «Rol osvity v ekonomichnomu rozvytku», Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh, Vyp. 2, s. 197–207, 2014. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/851/1/22.pdf>
- [6] Zbalansovanyi rozvytok liudskoho kapitalu v Ukraini: zavdannia osvity i nauky: parlamentski slukhannia (10 kvit. 2019 r.). Tsentr mizhnarodnykh proektiv «Ievroosvita». Kyiv. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6016>
- [7] A. Yu. Ishchenko, Hlobalni tendentsii i problemy rozvytku osvity: naslidky dlia Ukrainy. Analitychna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
- [8] I. S. Kaleniuk, «Ekonomichna pryroda ta osoblyvosti rozvytku osvitnoho potentsialu Ukrainy», avtoref. dys. d-ra nauk: 08.01.01. Kyiv, 2002. 27 s.
- [9] S. F. Klepko, «Ekonomika osvity z tochky zoru filosofii osvity. Ekonomika osvity i osvitnia diialnist», na Vseukr. seminaru (8 hrud. 2006 r.). Poltava: POIPPO, 2006, s. 28–37.
- [10] Yu. V. Kuzmenko, «Vplyv protsesu modernizatsii osvity Ukrainy na rozvytok liudskoho kapitalu», Visnyk Chernihivskoho nats. ped. un-tu. Pedahohichni nauky, Vyp. 108.1, 2013. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_22
- [11] L. M. Lavrynenko, «Osvita yak chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy». Formuvannia efektyvnoi modeli rozvytku pidpriemstva v umovakh rynkovoї ekonomiky: na V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (2–3 lystop. 2017 r.). Zhytomyr, 2017, s. 143–152. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/konferentsiya-ep.pdf>
- [12] O. Ya. Lotysh, B. V. Bryhadyr, «Vplyv osvitnoi skladovoi na rozvytok liudskoho kapitalu v Ukraini», Infrastruktura rynku, Vyp. 40, s. 344–351, 2020. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/40_2020_ukr/61.pdf
- [13] N. Nosan, S. Nazarenko, «Formuvannia kompleksnoi modeli rozvytku liudskoho kapitalu Ukrainy», Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzh. tekhnolohich. un-tu. Seriia: Ekonomichni nauky, Vyp. 39(2), s. 5–11, 2015. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2015_39%282%29_3

- [14] A. L. Pomaza-Ponomarenko, «Derzhavne upravlinnia liudskym i sotsialnym potentsialom yak osnova rozvytku ta bezpeky rehioniv», Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia, № 2(54), s. 18–23, 2016. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/3113>
- [15] E. V. Prushkivska, A. V. Pereverzieva, «Liudskyi kapital: problemy ta perspektyvy», Ekonomichnyi visnyk Nats. hirnychoho un-tu, № 3, s. 17–24, 2007. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2007_3_5
- [16] Yu. V. Punda, «Osvita – holovna investytsiia v rozvytok liudskoho kapitalu sektoru bezpeky i oborony Ukrainy», Nauka i oborona, № 1, 2018. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176634>
- [17] O. I. Sakhnenko, I. V. Sakhno, «Investuvannia u rozvytok liudyny yak priorytetnyi napriam formuvannia ta upravlinnia liudskym kapitalom», Investytsii: praktyka ta dosvid. Ekonomichna nauka, № 11, s. 50–55, 2019. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2019/11.pdf
- [18] I. I. Smyrnova, K. I. Simakov, «Otsinka rivnia rozvytku liudskoho kapitalu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii», Ekonomichnyi visnyk Donbasu, № 1(55), s. 151–156, 2019. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/151392>
- [19] A. O. Trufen, «Kryterii efektyvnosti vydatkiv na osvitu», Ekonomichni nauky. Serii: Oblik i finansy, Vyp. 7(25), ch. 3, s. 348–354, 2010.
- [20] Ukraina u vymiri ekonomichnykh znan / za red. akad. NAN Ukrainy V. M. Heitsia. Kyiv: Osnova, 2006, 592 s.
- [21] N. V. Ushenko, «Osvitni potreby v umovakh rozbudovy ekonomiky znan», Visnyk Chernihivskoho derzh. tekhnolohich. un-tu. Serii: Ekonomichni nauky, № 4, s. 22–31, 2013. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_4_4
- [22] V. A. Cherednyk, «Investytsii v liudskyi kapital yak chynnyk ekonomichnoho rozvytku», Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho un-tu. Serii: Ekonomika i menedzhment, Vyp. 19, s. 134–137, 2016. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_19_30
- [23] N. D. Shulha, «Derzhavna osvitalia polityka yak instrument sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy», dys. d-ra nauk: 25.00.01. Kyiv, 2018, 525 s.

- [24] R. V. Yakovenko R. O. Kozenko, «Problemy ta perspektyvy rozvytku liudskoho kapitalu», Naukovi pratsi Kirovohradskoho nats. tekhnich. un-tu. Ekonomichni nauky, Vyp. 17, s. 438–446, 2010. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2010_17_69
- [25] S. Agbo, «The Dialectics of Education for Modernization and the African Diaspora: unstated features of the University as a vehicle for national development in Africa»: Paper presented at Athens Institute for Education and Research 6th International Conference on Education (Athens, May 21–23, 2004). Athens, 2004.
- [26] M. Bassey, «The folly of the global phenomenon of economic competitiveness as the rationale for educational development», Research Intelligence, 76(July), p. 30–36, 2001.
- [27] H. Beare, Creating the future school: Student outcomes and the reform of education. London: Routledge Falmer, 2001.
- [28] G. Becker, «Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis», Journal of Political Economy, 70(5), p. 9–49, 1962. [Online]. Available: <https://www.nber.org/books-and-chapters/investment-human-beings/investment-human-capital-theoretical-analysis>
- [29] L. A. Bell, «Education Policy: Development and Enactment – The Case of Human Capital», Handbook of Education Policy Studies; G. Fan, T. Popkewitz, Eds. Springer, Singapore, 2020. [Online]. Available: https://doi.org/10.1007/978-981-13-8347-2_2
- [30] M. Bottery, «Education and globalization: Redefining the role of the educational professional», University of Hull: Inaugural Professorial Lecture. 2004.
- [31] S. Bowles & H. Gintis, «Schooling in Capitalist America Revisited», Sociology of Education, Vol. 75, № 1, p. 1–18, 2002.
- [32] M. J. Bowman, C. A. Anderson, Concerning the Role of Education in Development. Economics of Education. UNESCO. Paris, 1968, p. 113–134.
- [33] Erik Canton, Anna Thum-Thysen and Peter Voigt, Economists' Musings on Human Capital Investment: How Efficient is Public Spending on Education in EU Member States? Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. [Online]. Available: https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/economists-musings-human-capital-investment-how-efficient-public-spending-education-eu-member-states_en

- [34] R. Crocker, «Human Capital Development and Education. Skills and Knowledge for Canada's Future: Seven Perspectives Towards an Integrated Approach to Human Capital Development», Canadian Policy Research Networks. 2006. 46 p. [Online].
Available: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.501.1445&rep=rep1&type=pdf>
- [35] Education at a Glance 2011. OECD indicators. Paris: OECD Publishing, 2015, 232 p.
- [36] C. Elías, «Capital humano, calidad educativa y crecimiento económico», Estudios Económicos, Vol. 21, № 42, p. 41–72, 2004. [Online].
Available: http://bibliotecadigital.uns.edu.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2525-12952004001100002&lng=pt&nrm=iso
- [37] S. Fukuda-Parr, R. Hill, The Network Age: Creating New Models for Technical Cooperation, op. cit. Capacity for Development / S. Fukuda-Parr, C. Lopes, K. Malik, Eds. 2002, p. 185–202. [Online].
Available: <http://sakikofukudaparr.net/wp-content/uploads/2016/06/The-Network-Age-Creating-new-models-of-technical-cooperation.pdf>
- [38] A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown & A. S. Wells, Educational, culture, economy, society. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- [39] Eric A. Hanushek, Ludger Woessmann, The Role of Education Quality for Economic Growth. Policy Research Working Paper. World Bank, Washington, 2007, No 4122. [Online].
Available: <http://hanushek.stanford.edu/sites/default/files/publications/Hanushek%2BWoessmann%202007%20Education%20Quality%20and%20Economic%20Growth.pdf>
- [40] M. Kaser, «Education and Economic Progress: Experience in Industrialized Market Economies», The Economics of Education Proceedings of a Conference of the International Economic Association; E. A. G. Robinson and J. Vaizey, Eds. New York: St. Martin's Press, 1966.
- [41] J. Killeen, R. Turton, W. Diamond, O. Dosnon & M. Wach, «Educational policy and the labour market: Subjective aspects of human capital», Journal of Educational Policy, 14(2), p. 99–116, 1999.
- [42] D. Lanzi, «Capabilities, Human Capital and Education», The Journal of Socio-Economics, 36, p. 424–435, 2007. [Online].
Available: <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/18549.pdf>
- [43] H. Lauder, I. Jamieson & F. Wikeley, Models of effective schools: limits and capabilities. School effectiveness for whom? Challenges to the school effectiveness and improvement movements / R. Slee, G. Weiner & S. Tomlinson, Eds. London: Falmer Press, 1998.

- [44] Volante Louis, Ritzen Jo, «The European Union, education governance and international education surveys», Policy Futures in Education, Vol. 14(7), p. 988–1004, 2016. [Online].
Available: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1478210316652009>
- [45] R. Marris, Economic Growth in Cross Section. Birbeck College, Department of Economics. 1982.
- [46] David Middlewood and Ian Abbott, Developing a culture for sustainability in educational organizations. Building for a Sustainable Future in Our Schools: Brick by Brick / R. Papa and A. Saiti, Eds. Springer International Publishing, p. 135–150, 2017. [Online]. Available: <http://wrap.warwick.ac.uk/84715/>
- [47] O. Á. Montealegre, Desigualdad, educación y crecimiento económico: Tesis para obtener el título de magíster en economía. 2009, 28 p. [Online]. Available: [https://www.academia.edu/7523258/DESIGUALDAD EDUCACIÓN Y CRECIMIENTO ECONÓMICO](https://www.academia.edu/7523258/DESIGUALDAD_EDUCACION_Y_CRECIMIENTO_ECONOMICO)
- [48] A. B. Mosquera, «La educación y su efecto en la formación de capital humano y en el desarrollo económico de los países», Apuntes del CENES, Vol. 30, Nº 51, p. 45–59, 2011. [Online].
Available: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3724527>
- [49] Organisation for Economic Cooperation and Development. Education at a Glance. OECD Indicators. Paris, 2015, 568 p. [Online].
Available: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/eag-2015-en.pdf?expires=1613062923&id=id&accname=guest&checksum=960DCEC517F519A0E0510A3EF5B273A3>
- [50] G. Psacharopoulos, M. Woodhall, Education for Development: An Analysis of Investment Choices. Oxford University Press, 1985, 348 p. [Online]. Available: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.102.1.8923&rep=rep1&type=pdf>
- [51] Reviews of National Policies for Education: Tertiary Education in Colombia. OECD Publishing, 2012, 320 p. [Online].
Available: https://www.oecd-ilibrary.org/education/reviews-of-national-policies-for-education-tertiary-education-in-colombia-2012_9789264180697-en
- [52] I. Robeyns, «Three models of education: rights, capabilities and human capital», Theory and Research in Education, Vol. 4, Issue 1, p. 69–84, 2006. [Online]. Available: <http://www.masterhdfs.org/masterHDFS/wp-content/uploads/2014/05/Three-models-of-education.-Robeyns1.pdf>
- [53] T. Schultz, «Investing in people», The economics of population quality. University of Chicago Press, 1981, 173 p.
- [54] SEN, Amartya. Desarrollo y Libertad. Bogotá: Planeta, 2012, 440 p.

- [55] V. Strauss, «Global education market reaches \$ 4.4 trillion – and is growing», The Washington Post, February 9, 2013. [Online]. Available: <http://www.washingtonpost.com/blogs/answer-sheet/wp/2013/02/09/global-education-market-reaches-4-4-trillion-and-is-growing/>
- [56] M. Terrones, C. Calderón, Educación, capital humano y crecimiento económico: El caso de América Latina. [Online]. Available: <http://grade.org.pe/upload/publicaciones/archivo/download/pubs/NPD/NPD09-2.pdf>
- [57] UNDP. 1997. Human Development Report 1997: Human Development to Eradicate Poverty. [Online]. Available: <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1997>
- [58] J. F. S. Vásquez, G. H. Castro, «Crítica a la teoría del capital humano, educación y desarrollo socioeconómico», Revista Ensayos Pedagógicos, Vol. XIII, Noº2, 2018. Julio-diciembre. [Online]. Available: <https://www.revistas.una.ac.cr/index.php/ensayospedagogicos/article/view/11329/14494>
- [59] Mark Webb, Indira Kuntuova, Aliya Karabayeva, «The role of education in realising youths' human capital: social philosophical analysis», Ensaio: aval. pol. públ. Educ. Rio de Janeiro, V. 26, N. 100, jul./set., p. 968–985, 2018. [Online]. Available: <https://www.scielo.br/pdf/ensaio/v26n100/1809-4465-ensaio-26-100-0968.pdf>

*Стаття надійшла до редакції
05 rdsnyz 2021 року*